

Irena Pufal-Struzik

Charakterystyka cech twórczej osobowości

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 7, 29-42

1993

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Irena Pufal-Struzik

CHARAKTERYSTYKA CECH TWÓRCZEJ OSOBOWOŚCI

Wszelka działalność ludzka, a działalność twórcza w szczególności, jest wyrazem całej osobowości człowieka. Osobowość człowieka bowiem właśnie w działaniu o charakterze twórczym może wyrazić się i zrealizować najpełniej.

Coraz rzadziej spotyka się w literaturze z zakresu psychologii twórczości próby tłumaczenia twórczych osiągnięć człowieka poprzez jedną czy kilka wybranych funkcji psychicznych (pojedynczej zdolności twórczego myślenia i działania, czy też np. inteligencji).

Literatura dotycząca problematyki osobowości twórczej jest na tyle bogata, iż trudno byłoby w jednym opracowaniu tego typu przytoczyć poglądy wszystkich autorów, którzy się tym zagadnieniem zajmowali. Ograniczono się więc do próby skonstruowania listy cech i właściwości, które pojawiały się w charakterystykach twórczej osobowości w literaturze najczęściej, oraz takich, co do których znaczenia nie ma całkowitej zgodności wśród autorów. Pomysł całościowego opisanie cech osobowości twórczej nie jest oryginalny. Próby tego typu podejmowali też inni autorzy¹. W tym artykule chodzi o posze-

¹ Zob. m.in. S. P o p e k, *Osobowość ludzi twórczych*, „Nauczyciel i Wychowanie” 1989, 1-2, oraz przegląd cech twórczej osobowości zawarty w pracy A. S t r z a ł e c k i e g o, *Wybrane zagadnienia z psychologii twórczości*,

zenie opisanych przez nich cech o te, które wymienia się w najnowszych pozycjach z literatury dotyczącej tego problemu. Zasygnalizowano te problemy, które ciągle wzbudzają kontrowersje wśród psychologów, także zachodnich, oraz próby różnych autorów zmierzające do określenia psychologicznego mechanizmu twórczości i globalnej struktury osobowości czy też typologii twórców.

W przedstawionej w tekście liście najczęściej występujących u twórców cech osobowości nie uwzględniano dziedziny, jaką się twórca zajmuje, chociaż wiadomo, że jest to czynnik istotnie wpływający na ważność różnych cech osobowości (choćby np. dość wysoka wiedza i inteligencja konieczne u naukowca mogą być mało przydatne w twórczości artystycznej). Interesująco przedstawiali różnice osobowościowe pomiędzy wybitnymi twórcami — artystami, pisarzami, naukowcami, działaczami politycznymi, religijnymi, wybitnymi rewolucjonistami — H. I. Walberg, S. P. Rasher i J. Parkerson².

Na podstawie przeprowadzonego przeglądu starszych i nowszych pozycji z literatury można zaproponować listę następujących cech twórczej osobowości:

W zakresie sfery poznawczej i intelektualnej:

- inteligencja³,
- wiedza⁴,

Warszawa 1969, a opracowany na podstawie wyników badań następujących autorów: Barron, Blatt, Bloom, Cattell, Drevdahl, Garwood, Kerr, MacKinnon, Parloff, Peck, Roe, Rossman, Shannon, Van Zelst.

² H. I. Walberg, S. P. Rasher, J. Parkerson, *Childhood and Eminence*, „Journal of Creative Behavior” 1979, 4.

³ R. B. Cattell, *The Personality and Motivation of the Research*, „Motor Skills” 1956, 6; A. Matejko, *Społeczne warunki pracy twórczej*, Warszawa 1965; W. Szewczuk, *Psychologia*, t. 2, Warszawa 1966; F. Barron, *Creative Person and Creative Process*, New York, 1969; C. E. Watson, *Developing Creative People*, „The International of Research Management” 1975, 3; H. J. Walberg, S. P. Rasher, J. Parkerson, *Childhood...*

⁴ A. Strzałecki, *Wybrane...*; J. S. Czugunowa, *O niektórych*



- niezależność w myśleniu⁵,
- radykalizm⁶,
- rzeczowość⁷,
- „otwarty umysł”, wrażliwość na problemy, otwarcie na informacje, ciekawość⁸,
- refleksyjność⁹,
- zdolność planowania¹⁰,
- płynność i skłonność do ryzyka w myśleniu¹¹,
- spryt i mistrzostwo w eksperymentowaniu¹²,

ustawijach rozwitija sposobnostiej k tiechniczskom tworcztwu u mołodych roboczich, Moskwa 1962; D. MacKinnon, *The Nature and Nurture of Creative Talent*, „American Psychologist” 1962, 7; S. Polya, *Jak to rozwiązać?* Warszawa 1964; C. Matusewicz, *Niektóre problemy twórczego myślenia*, „Prace Lubuskiego Towarzystwa Naukowego” 1969, 2; E. Talejko, *Zagadnienia psychologii twórczości technicznej*, „Psychologia i Pedagogika” 1971, 18, UAM; P. R. Whitfield, *Innowacje w przemyśle*, Warszawa 1979.

⁵ A. Strzałecki, *Wybrane...*; R. B. Cattell, *The Personality...*; G. W. Taylor, W. R. Smith, B. Ghieselin, *The Creative and Other Contribution of One Simple Research Scientists*, w: *Scientific Creativity*, ed. G. W. Taylor, New York 1963; J. Kozielecki, *Czynność myślenia*, w: *Psychologia*, pod red. T. Tomaszewskiego, Warszawa 1975.

⁶ R. B. Cattell, *The Personality...*

⁷ A. Strzałecki, *Wybrane...*

⁸ D. MacKinnon, *The Nature...*; W. Szewczuk, *Psychologia...*; H. Selye, *Od marzenia do odkrycia naukowego*, Warszawa 1967; C. E. Watson, *Developing...*; G. A. Davis, S. Rimm, *Group Inventory for Finding Interests GIFFI. Instruments for Identifying Creative Potential in Junior and Senior High School*, „The Journal of Creative Behavior” 1982, 1.

⁹ Tamże.

¹⁰ J. P. Guilford, *Natura inteligencji człowieka*, Warszawa 1978.

¹¹ G. W. Taylor, W. R. Smith, B. Ghieselin, *The Creative...*

¹² E. Talejko, *Zagadnienia...*

- spostrzegawczość¹³,
- szczególna łatwość dostrzegania układów spoistych w materiale niezorganizowanym¹⁴,
- tolerancja wobec sprzecznych doświadczeń i informacji¹⁵,
- typ bardziej percypujący niż oceniający¹⁶,
- intuicja¹⁷,
- fantazja¹⁸,
- wyobraźnia¹⁹,
- zdolność określania wartości zjawisk i wniosków²⁰,
- zmysł poszukiwań²¹,
- oryginalność myślenia²²,
- samodzielność myślenia²³,
- zdolności informacyjne oraz zmysł wynalazczości i poszukiwań²⁴,

¹³ J. P. Guilford, *Natura...*

¹⁴ F. Barron, *Creative Person...*

¹⁵ J. P. Guilford, *Natura...*

¹⁶ D. MacKinnon, *The Nature...*; E. Talejko, *Zagadnienia...*

¹⁷ G. W. Taylor, W. R. Smith, B. Ghieselin, *The Creative...*; J. S. Bruner, *Proces kształcenia*, Warszawa 1964; E. Talejko, *Zagadnienia...*; P. R. Whitfield, *Innowacje...*; W. Dobrowicz, *O myśleniu intuicyjnym*, „*Studia Filozoficzne*” 1981, 11.

¹⁸ J. Koziński, *Zagadnienia...*; E. Talejko, *Zagadnienia...*

¹⁹ A. Strzałecki, *Wybrane...*; E. Talejko, *Zagadnienia...*

²⁰ G. W. Taylor, W. R. Smith, B. Ghieselin, *The Creative...*

²¹ Tamże.

²² C. Matusewicz, *Niektóre...*; H. Selye, *Od marzenia...*; Z. Pietrasiński, *Twórczość*, „*Radar*” 1968, 2 i 8; J. Trzebiński, *Z badań nad uwarunkowaniami oryginalności myślenia*, Wrocław 1978; J. P. Guilford, *Natura...*

²³ H. J. Walberg, S. P. Rasher, J. Parkerson, *Childhood...*

²⁴ G. W. Taylor, W. R. Smith, B. Ghieselin, *The Creative...*

- giętkość myślenia²⁵,
- nadprzeciętne zdolności²⁶,
- zdolności poznawcze²⁷,
- pamięć²⁸,
- zdolności twórcze²⁹,
- krytycyzm myślenia³⁰.

Wśród potrzeb psychicznych:

- potrzeba napięcia³¹,
- potrzeba myślenia, wiedzy i umiejętności³²,
- potrzeba poznawania faktów³³,
- potrzeba dokonywania odkryć oraz poznawania praw rządzących zjawiskami³⁴,
- potrzeba tworzenia dla tworzenia, sprawowania poznawczej kontroli nad otoczeniem, kontaktowania się z innymi ludźmi poprzez dzieło, pozostawienia po sobie śladu, dążenia do wartości, godzenia sprzecznych dążeń dzięki tworzeniu i wyrażaniu własnych stanów psychicznych³⁵,
- potrzeba osiągnięć³⁶,

²⁵ Tamże; J. P. Guilford, *Natura...*

²⁶ J. Kozielski, *Zagadnienia...*

²⁷ G. W. Taylor, W. R. Smith, B. Ghieselin, *The Creative...*

²⁸ A. Strzałecki, *Wybrane...*; H. Selye, *Od marzenia...*; E. Talejko, *Zagadnienia...*

²⁹ G. W. Taylor, W. R. Smith, B. Ghieselin, *The Creative...*

³⁰ A. Strzałecki, *Wybrane...*; J. Kozielski, *Czynność...*; H. J. Walberg, S. P. Rasher, J. Parkerson, *Childhood...*

³¹ J. Kozielski, *Zagadnienia...*

³² J. S. Czugunowa, *O niektórych...*

³³ G. W. Taylor, W. R. Smith, B. Ghieselin, *The Creative...*

³⁴ Tamże.

³⁵ E. Nęcka, *Czego nie wiemy o twórczości?* „Przegląd Psychologiczny” 1987, 1.

³⁶ H. Selye, *Od marzenia...*

- potrzeby innowacyjne³⁷,
- potrzeba uznania³⁸,
- potrzeba tajemniczości³⁹,
- potrzeba rozwiązywania trudnych zagadnień, ryzyka, nowości, działania i aktywności⁴⁰,
- potrzeba wolności w eksplorowaniu⁴¹.

W sferze emocjonalno-motywacyjnej:

- silna motywacja⁴² oraz autonomiczna motywacja poznawcza⁴³,
- zaangażowanie⁴⁴,
- poczucie humoru⁴⁵,
- wysokie zadowolenie z wykonywanej pracy twórczej⁴⁶,
- bogata i spontaniczna ekspresja⁴⁷,
- estetyczny stosunek do świata⁴⁸,

³⁷ W. S z e w c z u k, *Psychologia...*

³⁸ H. S e l y c, *Od marzenia...*; H. J. W a l b e r g, S. P. R a s h e r, J. P a r k e r s o n, *Childhood...*

³⁹ G. A. D a v i s, S. R i m m, *Group...*

⁴⁰ Tamże; C. A. W a t s o n, *Developing...*

⁴¹ Tamże.

⁴² A. M a t e j k o, *Spoleczne warunki pracy twórczej*, Warszawa 1965; C. M a t u s e w i c z, *Niektóre...*; E. T a l e j k o, *Zagadnienia...*; J. K o z i e l e c k i, *Czynność...*

⁴³ A. T o k a r z, *Rola motywacji poznawczej w aktywności twórczej*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1985.

⁴⁴ P. R. W h i t f i e l d, *Innowacje...*

⁴⁵ W. D o b r o ł o w i c z, *Psychologia twórczości w zarysie*, Kielce 1982; C. E. W a t s o n, *Developing...*; G. A. D a v i s, S. R i m m, *Group...*

⁴⁶ C. E. W a t s o n, *Developing...*; H. J. W a l b e r g, S. P. R a s h e r, J. P a r k e r s o n, *Childhood...*

⁴⁷ D. M a c K i n n o n, *The Nature...*; H. J. W a l b e r g, S. P. R a s h e r, J. P a r k e r s o n, *Childhood...*; P. R. W h i t f i e l d, *Innowacje...*

⁴⁸ A. S t r z a ł e c k i, *Wybrane...*; G. A. D a v i s, S. R i m m, *Group...*

- wielostronne zainteresowania⁴⁹,
- kobiece zainteresowania u mężczyzn i skłonność do niezależności u kobiet⁵⁰,
- nadpobudliwość emocjonalna i psychiczna oraz brak równowagi emocjonalnej⁵¹,
- spontaniczność⁵² i śmiałość⁵³,
- niespożyta energia⁵⁴,
- nieprzywiązywanie wagi do spraw ekonomicznych⁵⁵,
- wyższy od przeciętnego poziom zaburzeń psychicznych⁵⁶.

W sferze aktywności i zachowania się:

- niezależność w działaniu, autonomia, nonkonformizm⁵⁷,
- specyficzne uspołecznienie⁵⁸,
- skuteczność i elastyczność w działaniu oraz duża aktywność w zakresie twórczych możliwości⁵⁹,

⁴⁹ J. S. Czugułowa, *O niektórych...*; D. MacKinnon, *The Nature...*; W. Szewczuk, *Psychologia...*; G. A. Davis, S. Rimm, *Group...*

⁵⁰ A. Strzałęcki, *Wybrane...*

⁵¹ Tamże; K. Dąbrowski, *Zdrowie psychiczne*, Warszawa 1979; J. Kozielecki, *Czynność...*

⁵² D. MacKinnon, *The Nature...*

⁵³ W. Szewczuk, *Psychologia...*

⁵⁴ G. W. Taylor, W. R. Smith, B. Ghieselin, *The Creative...*; C. A. Watson, *Developing...*; P. R. Whitfield, *Innowacje...*; G. A. Davis, S. Rimm, *Group...*

⁵⁵ A. Strzałęcki, *Wybrane...*

⁵⁶ F. Barron, *Creative...*

⁵⁷ J. Kozielecki, *Czynność...*; E. Talejko, *Zagadnienia...*; F. Barron, *Creativity and Personal Freedom*, New York 1968; tenże, *Creative Person...*; A. Strzałęcki, *Wybrane...*

⁵⁸ R. B. Cattell, *The Personality...*; F. Barron, *Creativity...*; tenże, *Creative Person...*; C. A. Watson, *Developing...*; J. P. Guilford, *Natura...*

⁵⁹ P. R. Whitfield, *Innowacje...*

— tendencja do wykonywania pracy według indywidualnego programu⁶⁰,

— postawa badawcza wobec otoczenia⁶¹.

W sferze charakteru:

— wytrwałość⁶²,

— stanowczość⁶³,

— upór⁶⁴,

— śmiałość i odwaga⁶⁵,

— niezależność⁶⁶,

— spryt⁶⁷,

— pracowitość⁶⁸,

— silne ego, umiejętność pokonywania przeszkód i rozwiązywania konfliktów⁶⁹,

⁶⁰ C. A. Watson, *Developing...*

⁶¹ J. Koziół, *Człowiek oświecony czy innowacyjny*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1987, 1, i tegoż, *Wielki świat*, Warszawa 1966.

⁶² W. Szewczuk, *Psychologia...*; H. Selye, *Od marzenia...*; C. A. Watson, *Developing...*; H. J. Walberg, S. P. Rasher, J. Parkerson, *Childhood...*; G. A. Davis, S. Rimm, *Group...*

⁶³ G. W. Taylor, W. R. Smith, B. Ghieselin, *The Creative...*; W. Szewczuk, *Psychologia...*; E. Talejko, *Zagadnienia...*; H. J. Walberg, S. P. Rasher, J. Parkerson, *Childhood...*

⁶⁴ A. Strzałęcki, *Wybrane...*; W. Szewczuk, *Psychologia...*; G. W. Taylor, W. R. Smith, B. Ghieselin, *The Creative...*; H. J. Walberg, S. P. Rasher, J. Parkerson, *Childhood...*

⁶⁵ W. Szewczuk, *Psychologia...*; E. Talejko, *Zagadnienia...*

⁶⁶ F. Barron, *Creative...*

⁶⁷ H. J. Walberg, S. P. Rasher, J. Parkerson, *Childhood...*

⁶⁸ W. Szewczuk, *Psychologia...*; E. Talejko, *Zagadnienia...*; C. A. Watson, *Developing...*

⁶⁹ R. B. Cattell, *The Personality...*; F. Barron, *Creative...*; J. Trzebiński, *Z badań...*

- cierpliwość⁷⁰,
- uczciwość⁷¹,
- szczerłość i bezpośredniość⁷².

Korzystne cechy fizyczne:

- dobry stan zdrowia⁷³.

W zakresie innych cech osobowości:

- przeciętny neurotyzm⁷⁴,
- duża wrażliwość⁷⁵,
- introwertyzm⁷⁶,
- pewność siebie, wiara w siebie, wysoka samoocena⁷⁷,
- własna skala wartości⁷⁸,
- schizotypia⁷⁹,
- dominowanie, stanowczość, samowystarczalność⁸⁰,
- ekstrawertyzm⁸¹,
- mała ekspansywność⁸².

⁷⁰ W. S z e w c z u k, *Psychologia...*

⁷¹ G. W. T a y l o r, W. R. S m i t h, B. G h i e s e l i n, *The Creative...*

⁷² Tamże.

⁷³ Tamże; H. S e l y e, *Od marzenia...*

⁷⁴ A. G. S m i t h e r s, D. C h i l d, *Convergers and Divergers: Different Forms of Neuroticism?* „The British Journal of Educational Psychology” 1974, 3.

⁷⁵ R. B. C a t t e l l, *The Personality...*; J. P. G u i l f o r d, *Natura...*; P. R. W h i t f i e l d, *Innowacje...*

⁷⁶ A. S t r z a ł e c k i, *Wybrane...*

⁷⁷ Tamże; F. B a r r o n, *Creative...*; C. A. W a t s o n, *Developing...*; P. R. W h i t f i e l d, *Innowacje...*; J. T r z e b i ń s k i, *Osobowościowe warunki twórczości*, w: *Osobowość a społeczne zachowanie się ludzi*, pod red. J. R e y k o w s k i e g o, Warszawa 1980; G. A. D a v i s, S. R i m m, *Group...*

⁷⁸ J. P. G u i l f o r d, *Natura...*

⁷⁹ R. B. C a t t e l l, *The Personality...*

⁸⁰ A. S t r z a ł e c k i, *Wybrane...*

⁸¹ A. G. S m i t h e r s, D. C h i l d, *Convergens and Divergens...*

⁸² R. B. C a t t e l l, *The Personality...*

Niektórzy badacze koncentrowali się także na obserwowaniu zachowań uczniów lub studentów o twórczych predyspozycjach i na tej podstawie wnioskowali o cechach ich osobowości. W odróżnieniu od badań wybitnych twórców dorosłych w różnych dziedzinach, badanie dzieci i młodzieży wiąże się z obawą o to, czy mamy do czynienia z twórcami, potencjalnymi twórcami czy też z osobami, które nigdy twórcze nie będą. Gdyby jednak z powodu tych obaw zrezygnowano z badania tej grupy, uszczupliłoby to wiedzę o osobowości choćby potencjalnie twórczej.

M. A. Bosse⁸³ zaobserwował, iż grupę uczniów twórczych charakteryzuje w zachowaniu: skłonność do ryzyka, śmiałość, niezależność i autonomia, tolerancja na frustrację, wrażliwość, większe niż u innych osób poczucie humoru, częstsze nieprzestrzeganie norm i reguł szkolnego zachowania się oraz częstsze samodzielne rozpoczynanie pracy, bez czekania na zewnętrzne dyrektywy innych (indywidualny tryb pracy), samodzielne jej planowanie, bogata ekspresja⁸⁴, tendencja do udzielania pomocy innym, łatwość wykorzystywania zewnętrznych wskazówek, informacji⁸⁵.

Przedstawiona charakterystyka jest jeszcze jedną z tych, które obalają częsty stereotyp twórczej indywidualności, wysoce nieprzystosowanej i sfrustrowanej. Najbardziej twórczy uczniowie, jak dowiodły te badania, byli zdrowi psychicznie, zdolni, dojrzały, dobrze radzący sobie z frustracjami.

⁸³ M. A. B o s s e, *Do Creative Children Behave Differently?*, „The Journal of Creative Behavior” 1979, 2.

⁸⁴ Por. brak różnic w ekspresji w badaniach I. L. G a l a g h e r, W. C. J e n n e r, *The Relation of Cognitive Style to Classroom Expsresiveness and Associated Variables*, „The Journal of Creative Behavior” 1979, 2.

⁸⁵ Zob. także M. M o h a n, R. H. G u p t a, *Interaction of Physical Environmental Cues with Creativity and Intelligence*, „Proceedings of the Annual Convention of the American Psychological Association” 1972, 7, 2.

K. H. Woodtke i N. E. Wallon⁸⁶ zauważyli ponadto, że twórczy studenci byli bardziej od innych wrażliwi (otwarci) na bodźce środowiskowe oraz przejawiali mniej inicjatyw słownych (rzadziej wypowiadali się głośno).

J. Martynowicz⁸⁷ z kolei dokonała przeglądu badań amerykańskich nad osobowością twórczo uzdolnionych dzieci i młodzieży. Twórcze działanie jest w nich rozpatrywane jako efekt funkcjonowania i wzajemnych powiązań procesów emocjonalno-motywacyjnych i poznawczych oraz złożonych społeczno-kulturalnych oddziaływań na jednostkę. Autorka przeanalizowała wyniki badań empirycznych takich znanych autorów, jak Ch. Schaefer, D. MacKinnon, A. Roe i innych. Wyniki tych badań prowadzą do wniosku, że niektóre z cech osobowości dorosłych twórców występują także u potencjalnie twórczej młodzieży (dzieci). Należą do nich takie właściwości, jak: złożoność i umiejętność godzenia i integrowania przeciwstawnych cech osobowości, impulsywność, pragnienie nowości, autonomia i zaufanie do siebie.

W samoocenach najwyżej ceniono wrażliwość na odczucia innych, ciekawość, szerokie zainteresowania, inteligencję, pomysłowość, ciepło, niezależność, impulsywność, oryginalność itp.

Szczególnego podkreślenia wymagają prace tych autorów, którzy próbowali określić psychologiczny mechanizm twórczości czy podać pełny model twórczej osobowości, albo też proponowali typologie twórców⁸⁸.

⁸⁶ K. H. Woodtke, N. E. Wallon, *Teacher Classroom Control, Pupil Creativity and Pupil Classroom Behavior*, „Journal of Experimental Education” 1965, 34, 1.

⁸⁷ J. Martynowicz, *Z badań nad twórczo uzdolnionymi dziećmi i młodzieżą*, „Psychologia Wychowawcza” 1977, 1.

⁸⁸ T. Żuk, *Uzdolnienia twórcze a osobowość*, Poznań 1986; C. Nosala, *Diagnoza cech twórczej osobowości. Rozwijanie i pobudzanie myślenia twórczego*, „Prace Naukowe i Progностyczne Politechniki Wrocławskiej” 1975, 13;

T. Żuk⁸⁹ w swojej koncepcji uzdolnienia twórczego uznał, iż najważniejszy w procesie tworzenia jest sposób stawiania wypracowanych przez podmiot zadań twórczych. Motywacją do stawiania owych zadań jest rozbieżność informacyjna między stanem rzeczywistym a standardami idealnymi dotyczącymi świata i samego siebie.

Interesujący model diagnozy twórczej osobowości zaproponował C. Nosal⁹⁰. Wykorzystał on pojęcie „postawy twórczej” (użyte w stosunku do twórczości po raz pierwszy przez E. Fromma i rozumianej jako sposób spostrzegania, rozumienia i reagowania na sytuacje problemowe) oraz charakterystyki osobowości twórców przedstawione przez D. MacKinnona, C. R. Rogersa i H. G. Gougha. Po przeanalizowaniu ich badań uznał, że do głównych komponentów postawy twórczej (które w niej współdziałają) należą: struktura, kierunek i natężenie zainteresowań; hierarchia potrzeb i opartych na nich motywów działania; dynamika procesów emocjonalnych; treść systemu oceny i samooceny.

Według S. Szumana⁹¹ każdy człowiek ma twórczą psychikę i ulega wpływom środowiska. Dla rozwijania twórczości — według niego — szczególnie ważna jest osobista działalność podmiotu. Dowodem osiągnięcia dojrzałej osobowości (zdolnej do tworzenia) jest zdolność do ciągłego rozwijania się. Dojrzałą osobowość cechuje: problematyzacja umysłu, równowaga duchowa i silna wola, postęp na drodze obiektywizacji psychiki, altruizm.

Próba wyjścia poza globalne struktury osobowości są typologie twórców. Jedną z pierwszych stworzył C. G. Jung⁹² w odniesieniu do

S. P o p e k, *Osobowość ludzi twórczych*, „Nauczyciel i Wychowanie” 1989, 1 i 2; Z. S k ó r z y Ń s k a, *Stefana Szumana koncepcja osobowości twórczej*, „Psychologia Wychowawcza” 1982, 5.

⁸⁹ T. Ż u k, *Uzdolnienia...*

⁹⁰ C. N o s a l, *Diagnoza...*

⁹¹ Z. S k ó r z y Ń s k a, *Stefana Szumana...*

⁹² Typologię C. G. Junga opisuje w swojej pracy S. P o p e k, *Osobowość...*

mechanizmów ekstrawersji — introwersji. Wyróżnił on typy: sensoryczny, uczuciowy, racjonalny, intuicyjny.

K. Sobolewski⁹³ natomiast wyróżnił typy następujące: sensoryczny, motoryczny, imaginatywny, intelektualny, emocjonalny.

Próby wyróżnienia typów twórców wśród twórców różnych dyscyplin podejmowali także: H. Gutman i D. B. Bogojawleńska oraz Z. Pietrasiński⁹⁴.

Mimo tak licznych badań nad osobowością twórców, ciągle są zagadnienia wzbudzające kontrowersje, choćby zdrowie psychiczne twórców. Pytanie o to, czy brak pełnej równowagi emocjonalnej (etap dezintegracji pozytywnej według K. Dąbrowskiego⁹⁵) jest przeszkodą w tworzeniu, czy też stwarza podłoże stymulujące twórczo, będąc jedynie koniecznym etapem przejściowym w rozwoju — ciągle pozostaje bez odpowiedzi. Nie do końca wyjaśniono także, czy klimat bezpieczeństwa, komfortu psychicznego (*psychological safety* według C. Rogersa) wpływa korzystnie, czy też blokuje ujawnianie się twórczych możliwości, prowadzi do zastoju, stagnacji. Dalszych badań wymaga ważna kwestia, jakimi sposobami i jak dalece można stymulować twórczość dzieci i młodzieży w rodzinie i w szkole. Jest to jednak zagadnienie wykraczające poza ramy niniejszego opracowania.

Spory chaos, jaki panuje w próbach stworzenia pełnej i jednolitej mozaiki cech twórczej osobowości utrudnia precyzyjne określenie założeń wychowawczo-dydaktycznych koniecznych do ukształtowania takiej osobowości. Interesującą propozycję precyzującą pożądany kierunek rozwoju osobowości młodego człowieka przedstawił

⁹³ K. S o b o l e w s k i, *Psychologiczne i społeczne podstawy rozwoju uzdolnień i zainteresowań młodzieży*, Wrocław 1964; typologie H. Gutmana i D. B. Bogojawleńskiej, w: W. D o b r o ł o w i c z, *Psychologia...*

⁹⁴ Z. P i e t r a s i ń s k i, *Kształcenie postaw twórczych na co dzień*, w: W. O k o ń, *Nowe tendencje w dydaktyce*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1973.

⁹⁵ K. D ą b r o w s k i, *Zdrowie psychiczne...*

J. Koziński⁹⁶ w następujących słowach: „Powinniśmy porzucić przede wszystkim wizję człowieka oświeconego, człowieka o encyklopedycznej wiedzy, w którego głowie znajdzie się wszystkiego po trochu, jak w worku św. Mikołaja [...]. Należy kształtować człowieka innowacyjnego, który umie myśleć w nowy sposób, jest zdolny samodzielnie rozwiązywać problemy jutra [...], umie operować pojęciami niepewności, szansy i prawdopodobieństwa, dobrze dawać sobie radę w świecie możliwościowym, w królestwie entropii i ryzyka, czyli w ludzkim świecie”.

⁹⁶ J. Koziński, *Wielki świat...*, s. 173.